

**Ebû Mutî' Mekhûl en-Neseffî'nin *Kitâbu'r-Red alâ'l Bida' ve Ehli'l-Ehvâ* adlı
eserinde İbâdiyye Değerlendirmesi***

ما ورد في 'كتاب الرد على البدع وأهل الأهواء' لأبي مطيع النسفي
حول المذهب الإباضي

Özet

Bu makalede Hanefî- Maturidî gelenekten gelen Ebû Mutî' Mekhûl en-Neseffî'nin *Kitâbu'r-Red alâ'l Bida' ve Ehli'l-Ehvâ* adlı eseri İbâdîlik açısından değerlendirilecektir. Marie BERNAND tarafından yapılan tahkik temel alınmıştır. Bu eserin seçilme nedeni: Hanefî-Maturidî fırak geleneğinin ilk eserleri arasında yer alması ve Hanefî-Maturidî geleneği düşünce yönünden etkileyen önemli bir eser olmasıdır. Makale'de Neseffî ve eseri hakkında kısa bilgi verildikten sonra İbâdîlik kısmı İbâdî tezler açısından değerlendirilecektir. Çalışmamız Neseffî'nin *Kitâbu'r-Red alâ'l Bida' ve Ehli'l-Ehvâ* adlı eseri ile sınırlıdır. Neseffî eserinde 73 fırka hadisinden yola çıkarak İslam'dan sudur eden fırkaları ($6 \times 12 + 1 = 73$) esasına göre tasnif etmiştir. İbâdiyye fırkasına Haruriyye içerisinde yer vermiştir. İbâdiyye hakkında yok denecek kadar az bilgi vermiştir. Yazarın amacının nesnel bir şekilde fırkaları tanıtmak ve Hakk olanı ortaya çıkarmak olmadığı anlaşılmaktadır. İbâdiyye hakkında söyledikleri Eş'arî gelenekle benzerlik arz etmektedir.

Anahtar Kavramlar

Neseffî Bidat İbâdî Horasan

ما ورد في 'كتاب الرد على البدع وأهل الأهواء' لأبي مطيع النسفي
حول المذهب الإباضي

المخلص

تتناول هذه المقالة ما أورده أبو مطيع مكحول النسفي، العالم الحنفي الماتوريدي في كتابه *الرد على البدع وأهل الأهواء* حول المذهب الإباضي، معتمدين على التحقيق الذي قامت به الدكتورة مارية برنارد، تكمن أهمية هذا الأثر في كونه أول مؤلف يصل إلينا كُتِب من قبل عالم ينتمي إلى الموروث الماتوريدي الحنفي وتأثر به، بعد إعطاء نظرة مختصرة عن الأثر وكتابه، ستركز الدراسة على تقييم الفرضيات التي ساقها الكاتب حول المذهب الإباضي، حدود هذه المقالة هو مؤلف *كتاب الرد على البدع وأهل الأهواء* لأبي مطيع النسفي، صنف النسفي الفرق الإسلامية التي ظهرت وفق حديث الثلاثة وسبعين فرقة $(6 \times 12 + 1) = 73$. وقد صنف الإباضية ضمن فرقة الحرورية، وتكاد تكون المعلومات التي ذكرها حول المذهب الإباضي

* Doç. Dr. Orhan ATEŞ, orhanates1624@hotmail.com.

قليلة إلى حد العدم، حيث اعتمد الكاتب في تعريف الفرق وتحقيق هدفه من الكتاب على رأيه الشخصي ولم تكن الغاية إظهار الحقيقة، بالإضافة وجود التشابه بين ما أورده وبين ما ورد في الموروث الأشعري.
الكلمات المفتاحية
خراسان. الإباضية، البدع، : النسفي،

Giriş

İslam aleminde kelim ve fırka yazımında Eş'arî- Mu'tezilî ekolün daha baskın olduğu söylenebilir. Lewinstein, Mu'tezilî-Eş'arî fırak eserlerinin bu alandaki hakimiyetine vurgu yapar. Eş'arî (324/935), Bağdadî (429/1037), Şehristânî (548/1153) gibi Ortaçağ mezhepler tarihi yazarlarının ortaya koyduğu yaklaşım Mu'tezilî-Eş'arî söylemdir.¹ Hanefî- Maturidî gelenekten gelen bilginler de kendi kaynaklarını oluşturmak için çaba harcamışlardır. Neseffî'ye ait *Kitâbu'r-Red ala Bida' adlı eser* bu kaynakların ilk örneklerindedir. Neseffî tarafından yazılan bu eser Hanefî – Maturidî geleneğin İbâdiyye fırkasına nasıl baktığını anlamamıza yardımcı olacak ilk eserler arasında yer alır. Ebu Hanife'ye çok sayıda atıfta bulunması onun Hanefî kimliğini göstermektedir.² Özellikle imanın tanımı konusunda Kerrâmî şahsiyetlere atıfta bulunmakla beraber onun Muhammed b. Kerrâm'a yetiştiğini söylemek güçtür.³ Ancak onun talebelerinden ders almış ya da onlarla arkadaşlık yapmış olabilir.

Usul, bir araştırmanın sonucunu belirleyen en önemli etkidir. İlim ahlakı açısından Mezhepler tarihi araştırmalarında yapılması gereken ilk şey fırkaların görüşlerini tasviri yöntemle ortaya koymaktır. Kendi muhalif fikirlerimizle gerçek fotoğrafı bozmadan nasıl ise öylece aktarmaktır. Sonra da tarafsız bir değerlendirme yapmaktır. Geçmişte fırkalar hakkında yazılan eserler, 73 fırka hadisinden yola çıkarak hak ve batılı ayırmayı amaç edinmişlerdir. Bu eserlerin çoğu kendileri dışındakileri batıl göstermek için gerçeğe aykırı beyanda bulunmaktan, ne yazık ki sakınmamışlardır.⁴ Bidatın toplumsal açıdan en kötü yanı Müslümanlar arasındaki uhuvveti ortadan kaldırmasıdır. Ancak tenzilde aynı görüşlere sahip olan Müslümanları tevilde farklı

¹ Lewinstein, "Doğu Hanefî Fırak Geleneği Üzerine Mülâhazalar" adıyla Türkçe'ye çevirdi (İmam Maturidî ve Maturidilik, ed. Sönmez Kutlu, Ankara 2003 içinde, s.89-118), s. 97-98.

² Lewinstain, age. s. 4.

³ Neseffî, *Kitâbu'r-Red*, s. 62, 69, 117, 118.

⁴ Fığlali, Ethem Ruhi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, "Önsöz" Ankara 1991, s. XXII- XXIII.

düşündükleri için dışlamak ve bu yolla Müslümanlar aralarına adavet sokmak bidat değirmenine su taşımaktan başka bir şey değildir.

İslam Mezhepleri tarihinin ilk kaynaklarını İbâdiyye, Mürcie ve Mu'tezile gibi fırka mensupları kaleme almışlardır. Ne var ki Sünnî dünyada ilk dönemle ilgili yapılan çalışmalar *Makalât* adı verilen bu eserlerden bahsetmezler.⁵ İlk kaynaklara ulaşma imkânı olmayan okuyucuların Sünni ve Şia kaynaklarına teslim olmaktan başka yapacağı bir şey yoktur Hakikatin önündeki bu engeli ortadan kaldırmak ve hakikate ulaşabilmek için her fırkanın kendi kaynaklarına ulaşmanın bir yolunu bulmak zorundayız. Çünkü fırkaları tanımak için başvurduğumuz kaynaklar fırkaları tanıtmak yerine fırka taassubu sebebiyle fırkaları daha da tanınmaz hale getiriyorlar.

Nesefî, insanın mahlukat içerisindeki üstünlüğüne ve Allah katındaki değerine vurgu yaparak eserine başlar. Allah tüm mahlukatı yaratmış ancak insana verdiği başta akıl nimeti olmak üzere bazı özellikler ile onu diğerlerinden üstün kılmıştır. Seçilmiş Peygamberler ile insanları tevhide davet etmiştir. Helaka ve kurtuluşa giden yolları insanlara göstermiştir. Sapkınlardan olmamaları için Allah insanlara kendi yoluna ve Peygamberin sünnetine tabi olmayı emretmiştir. Ancak insanlar daha sonra Hakk'ın kimin yanında olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Kendisine acıyan herkesin Hakk'ı araştırması gerekir.⁶ Bu hususu bir nakille güçlendirmek ister: Muhammed b. Mezkur şöyle demiştir: Biliniz ki: İnsanlar dinden sonra sünnetin kiminle temsil edildiği ve sünnetin ne olup ne olmadığı konusunda ihtilaf etmişler.⁷ Her fırka kendisinin sünnete daha layık olduğunu, delillere dayandığını, onunla hakka boyun eğdiğini ve bu Hakk'ın başka hiç kimsenin yanında olmadığını iddia etmektedir." Nesefî bu sözleri ile insanların düşünsel anlamda bir kaos yaşadıklarını belirtmektedir. Nesefî, insanların kaostan çıkabilmeleri için araştırma yapmalarının şart olduğunu söylemektedir. Nesefî, Hak iddiasında bulunan herkesin hakkı temsil etmediğini ileri sürerek bu konuda araştırma içinde olmanın vucubiyetini ifade eder ve konuya bir kıyasla açıklık getirmeye çalışır. İnsanların ticarete ve sanatta yanılmamak için araştırma yaparak nasıl bilgi sahibi oluyorsa Hak konusunda da bir arayış içerisinde olmaları ve bilgilenmeleri gerekir.⁸ Hal böyle olmakla beraber sanatta ve ticarete araştırmayı vacip

⁵ Kutlu, Sönmez, *İslam mezhepleri Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, ss. 30-36,

⁶ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 54

⁷ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 54

⁸ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 54-55

kılanlar insanları sünneti düşünmekten alıkoymuşlardır. Neseî araştırmayı men edenlerin kendi cehaletlerini gizlemek için böyle davrandıklarını iddia etmektedir. Oysa bir kişi kendisine verilen bir dirhem gerçek olup olmadığını anlamadığı zaman nasıl ehline gidip danışıyor öğreniyorsa şanı yüce olan sünnet bir dirhemden daha önemlidir, onu da öğrenmek gereklidir. Sünneti öğrenmeyi gerekli kılan bazı nedenler üzerinde durur:

- a. Hakkı bulmak için
- b. Batıl ehli dayanışma içindedir onlara karşı sünnete/selefin yoluna sarılmak gerekir.
- c. Din düşmanları bidat ehline destek vermektedirler.
- d. İnsanlar doğrudan sebat edenler ile dünyaya köle olanların arasında kalmışlardır.
- e. Hakk'a tabi olanlar yalnız bırakılmışlar ve bidat ehli olmakla suçlanmaktadır.
- f. Sünnete tabi olmanın sevapları artıracakları günahları azaltacakları için.⁹

Neseî, dini konularda hakikate ulaşabilmek için nelerin yapılması gerektiği hususunda çok doğru tespitler ortaya koymakla birlikte eserinde bahsettiği prensiplere sadık kaldığını söylemek güçtür. Bunun en önemli nedeni mezhep taassubu ile hareket etmesidir. Zira kendi görüşünde olmayan fırkaları karalamak ve Müslümanların nazarında küçük düşürmek için uydurma hadislere ve İslam'ın temel değerlerine aykırı düşen sözlerle sığınmıştır. Misal "*Ka'b al-Ahbâr'dan şöyle rivayet edilmektedir: Şehit kişi için iki nur vardır. Haricîler'in şehit ettikleri için on nur vardır. "Cehennem'in yedi kapısı vardır birisi Haruriler içindir."*¹⁰ Bu söz baştan sona İslam'ın temel esaslarına ve uhuvvet anlayışına aykırıdır.¹¹

HAYATI VE ESERLERİ

Neseî adından da anlaşılacağı üzere Ceyhun ile Semerkand arasında bulunan Neseî şehrinde dünyaya gelmiştir.¹² Hayatını Maveraünnehir'de geçiren Neseî, büyük ihtimalle bu Bölgede 318/930 yılında vefat etmiştir.¹³ Onu döneminde Neseî'nin önemli bir şehir olduğu sanılmaktadır. Neseî ile ilgili Mustagfirî'nin yazdığı *Tarihu'n-Neseî* adlı

⁹ Neseî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 55-56

¹⁰ Neseî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 62

¹¹ Hucurât 15.

¹² V. Minorsky, "Nahşeb", İ:A, İstanbul 1988, c.IX, s. 40.

¹³ Brockelmann, *Tarihu'l-edebi'l-Arabi*, (çev.: Mahmud Fehmî Hicâzî), Mısır 1995, c. IV, s. 75.

eser çok sayıda Nesefli âlimden bahsetmektedir.¹⁴ Nesef Müslümanlar tarafından feth edildikten sonra farklı fırkalar bu bölgede faaliyet göstermiştir. Bunlar arasında en faal olanı Mürcie fırkasıdır. Başlangıçta imanın tanımını sadece söz ile sınırlayan ve bununla Emevî yöneticilerinin haksız icraatlarına meşruiyet kazandıran Mürcie'nin, sonunda iktidarın günahlarına ortak olmamak için merkezden uzaklaşarak bu bölgede cihat faaliyetlerine katıldığı sanılmaktadır.¹⁵ İmam-ı Azâm'ın talebelerinden İmam Yusuf'un kadılığı döneminde bu bölgeye atanan Hanefî mezhebine mensup kadılar sayesinde bölgede Hanefî fikirler yayılmıştır.¹⁶

Nesefî de, ilme önem veren ve çok sayıda bilgin yetiştiren entelektüel bir aileye mensuptur. Nesefî'nin Muhammed b. Kerrâm'ın öğrencilerinden ders aldığı söylenmektedir.¹⁷ Brockelman, Mekhûl en-Nesefî'yi, Muhammed b. Kerrâm'ın (255/868) talebesi Yahya b. Muaz (258/871)'in öğrencisi göstermektedir.¹⁸ Davud ez-Zahirî, Ebu İsa et-Tirmizî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den rivayetlerde bulunmuştur.¹⁹

Nesefî'ye ait Eserler

1. **Kitabuş-Şua fi'l-Fıkh:** Fıkıhla ilgili bir eser olup günümüze intikal etmemiştir. Kureşî, aynı şahsa iki ayrı isim altında yer vermekte ve Ebu Hanife'nin rükua varırken ve kalkarken ellerin kaldırılmasıyla namazın bozulacağı görüşünü açıklamak için *Kitabuş-Şua* adıyla bir kitap yazdığından bahseder.²⁰
2. **Lü'liyyat fi'z-Zuhd ve'l-Edeb:** Kardeşlik, zühd, cihad gibi konular ele alınır. Genellikle hadis ve tasavvuf büyüklerinin sözlerinden derlenmiştir. Zehebî de,²¹ Nesefî'yi zühd ve adabla ilgili *Kitabu'l-Lü'liyyat*'ın sahibi ve fakih birisi olarak tavsif eder ve rivayet ettiği kişiler arasında Davud ez-Zahiri, Ebu İsa et-Tirmizî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi isimleri sayar.²²
3. **Kitabu't-Tasavvuf ani'l-Hayati'l-Cemahiyye**

¹⁴ Barthold, Moğol İstilasına Kadar Türkistan, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 23

¹⁵ Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, s. 169

¹⁶ **El-Kureşî**, Muhyiddin Ebu Muhammed, *el-Cevahir el-Mudie fi Tabakati'l-Hanefiyye*, Haydarabad 1322, c. II, s. 134.

¹⁷ Van, Ess, Josef, *Ungenutzte Texte Zur Karrâmîyâ: Eine Materialsammlung Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften phil-hist Kl 1980*, 53

¹⁸ Brockelmann, *Tarihu'l-edebi'l-Arabi*, IV, 75.

¹⁹ Üzümlü, İlyas, "Ebu Mutî Mekhul en-Nesefî", *DİA*. İstanbul 2006, c., XXXII, s., 570.

²⁰ el-Kureşî, Muhyiddin Ebu Muhammed, *el-Cevahir el-Mudie fi tabakati'l-Hanefiyye*, Haydarabad 1322. II, 180. Sönmez KUTLU, *Mürcie'nin Rolü*, s. 262-4.

²¹ Ebu Abdillâh Şemsüddin Zehebi, *Siyeru alami'n-nübela*, Beyrut 1985. XV, s. 33.

²² Üzümlü, "Ebu Mutî Mekhul en-Nesefî", *DİA*. Lülüyyat'ın elyazma nüshası Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 4801'de yer almaktadır.

4. *Kitabu'r-Redd Ala Ehli'l-Bida'*

5. *Kitab fi Fazli Subhanallah*

I. **Kitâbu'r-Red ala Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâ Hakkında Bilgi**

Eserin konusu bidattır. Bidat konusu hakkında kısa bir malumatın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Asr-ı saâdet'ten sonra ortaya çıkan, şer'î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar hakkında kullanılan bir terimdir.²³

Arapça'da "icat etmek, örneği olmayan bir şeyi yapıp ortaya koymak, inşa etmek" anlamlarına gelen "bd'a" kökünden türeyen bid'at kavramı "daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey" anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de "Bd'a" kökünden bu manayı ihtiva eden ayetler vardır.²⁴ Bid'atçı kimseye de mübtedi' denir. Bidat kavramını İslam bilginleri farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Bazılarına göre, dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve âdetler de bid'at kabul edilmiştir.²⁵ Bazıları da "Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şey" diye tarif etmişlerdir.²⁶ "Her bid'at dalâlettir" meâlindeki hadislerin genel ifadelerini esas almışlardır.²⁷

Bir bölüm insanları bidat²⁸ ehlinden uzak tutmaya ve onlarla sosyal ilişki kumayı yasaklamaya ayrılmıştır. Bidat ehl-i ile görüşmeyi, insanın dünyasını ahiretini hatta dininin yıkılmasına sebep olacak kötü bir davranış olarak tanımlanmıştır. Neseffî bidatın ve bidat ehlinin çirkinliğini ispat etmek için hadisleri, sahabe kavillerini ve tasavvuf ehlinin sözlerini delil olarak göstermiştir. Ancak serdettiği sözlerin güvenilirliğini dikkate almamıştır. Bu sözleri okurken dikkate alınması gerekli olan önemli bir husus vardır. Neseffî bidatın kötülüğü hakkında rivayet edilen sözleri söyledikten sonra bidatçı olarak siyasî bir kavram olan resmî iktidarın yanında olan cemaatten farklı düşünenleri hedef almaktadır. Neseffî'nin satır aralarında söylemeye çalıştığı şudur: bidatçı olmanın,

²³ Yaran, Rahmi, *İslam Ansiklopedisi (DİB)* yıl: 1992, c. VI, sayfa: 129-131

²⁴ El-Ahkâf 46/9; el-Hadîd 57/27).

²⁵ Müslim, Nesâî, İbn Mâce gibi muhaddislerin naklettiği bir rivayette (Müslim, "Ölüm", 15, "Zekât", 69; Nesâî, "Zekât", 64; İbn Mâce, "Mukaddime", 14; Müsned, IV, 357, 359, 360, 361)

²⁶ (Müslim, "Cum'a", 43); "Sonradan ihdas edilen her şey bid'attır" (Nesâî, "Öldeyn", 22; İbn Mâce, "Mukaddime", 7)

²⁷ (Müslim, "Cum'a", 43; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6)

²⁸ Bu çalışmanın konusu İbâdiyye'nin bidat anlayışı değildir. Bu nedenle İbadiler'in bidat hakkındaki görüşlerine yer verilmemiştir. Ancak konuyu merak edenler şu eserlere müracaat edebilirler: Ahmed el-Halîf, *el-Hakku'd-Dami'*, c. S. 132 İbadi Şamile; el-Cabirî, *Bu'du'l-Hadarî*, s. 132, 137, 147, 499; Said el-Harusî, *Akidetu'l-İslam*, s.37 İbadi şamile.

cehennemi hak etmenin ve sapkınlığın tek ölçütü aslında siyasi iktidarın yanında olan topluluğun yanında olmamaktır.

Hadisler:

1. Abdullah b. Muhammed Abbâs'tan, o da Resûlullah (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu söylemektedir: "Kim ki bir bidat ehlinin yüzüne tebessüm ederse, o İslam'ın yıkılmasına yardım etmektedir."²⁹
2. Resûlullah (s.a.v)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Kim bidat ehline saygı gösterirse İslam'ın yıkılmasına yardım etmiştir."³⁰
3. Hasan (r.a) şöyle buyurmuştur: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurduğu bize ulaşmıştır: "İslam da kim yeni bir şey icat ederse veya icat edeni barındırırsa Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olsun. Allah'u Teâlâ ondan ne bir fidye ne de bir mal kabul eder."³¹
4. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Kişi dostunun dini özeneridir. Bu nedenle kişi kiminle dostluk ettiğine baksın."³²

Sahabe kavli

1. Mus'ab b. Said b. Ebî Vakkas (r.a) şöyle buyurmuştur: "Fitne ehlinin yanında oturma. Kesinlikle ondan sana iki şey bulaşır; ya seni fitneye götürüp ona tabi olacaksın, ya da ondan ayrılmadan önce sana eziyet verecektir."³³
2. Hasan ve Muhammed b. Sirîn şöyle buyurmuşlardır. "Ehvâ ehlinin yanında oturmayın. Onlarla tartışmayın ve onları dinlemeyin."³⁴
3. Hasan şöyle buyurmuştur : "Yolda bid'at ehli ile karşılaştığında, yolunu değiştir."³⁵
4. Sefin şöyle demiştir: "Yanında yeme ve o da senin yanında yemesin. Aynı mecliste oturma ve onunla tartışma."³⁶
5. İbn Ömer Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kim bid'at ehlinden yüz çevirirse, Allah (c.c) onun kalbini iman ve yakın ile doldurur. Kim bidat ehlini aşağılarsa Allah (c.c) onun cennetteki mertebesini yüz kat arttırır."³⁷

²⁹ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³⁰ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³¹ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³² Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³³ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³⁴ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³⁵ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³⁶ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

³⁷ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

Tasavvuf Ehli'nin Sözleri

1. Hazım, Galip el-A'ttâr'dan rivayetle şöyle buyurmuştur : “Malik b. Dinar'ı rüyamda gördüm. Mescitte her zaman ki gibi oturmaktaydı. Üzerinde her zamanki elbiseler vardı. İki parmağını işaretle şöyle dedi: “İnsanlardan iki kısım insanla oturma. Muhakkak onlarla oturup kalkmak her Müslüman kalbi için mefsedettir. Onlar bidatte aşırı giden bidat ehli ve dünya bolluğunda kaybolup giden kimselerdir.” Daha sonra şöyle devam etti: “Bu hadisi bana Hâkim isimli şahıs söyledi. Hâkim isimli kişi bizimle beraber ders halkasında olup, Malik b. Dinâr'ın yanında oturanlardandı. Ona dedim ki: Ey Hâkim bu hadisi sen mi söyledin? Evet diye cevapladı. “Peki kimden rivayet ettin? diye sordum. ” “Sözü makbul olan bir Müslümandan.” dedi.”
2. Ebu'l- Havda şöyle buyurmuştur: “Komşularımın maymun veya domuz olması, onların Ehvâ ehlinden olmasından daha sevimlidir.”
3. Ebu İdris Havlanî şöyle buyurmuştur: “Ancak Ebu Cemil kadere inanmayan birisidir. Onunla oturup kalkmayın.”

Bidat ve bilinçli bir şekilde İslam dinini ve İslam toplumunu ifsat etmek için bidat uydurmak dinin çirkin gördüğü son derece kötü bir davranıştır. Fakat ileride görüleceği üzere Nesefî; bidat kavramını gerçek anlamından uzak bir manada kullanmıştır. En kısa tanımı ile bidat, ibadet kastı ile dinde olmayan bir şeyi dine sokuşturmak iken Nesefî, bidatı bu anlamdan kopararak iktidarların destekçilerinden oluşan kalabalığa tabi olmamaya dönüştürmüştür. Bidat dini bir kavram iken siyasi bir kavrama dönüşmüş ve gayesi dini korumak iken siyasi iktidarı korumaya alet edilmiştir.

“Enes b. Mâlik Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemektedir: “İsrail oğulları 72 fırkaya ayrıldılar. 71 helak olup sadece 1 fırka kurtuldu. Benim ümmetin 73 fırkaya bölünecektir. 72 fırka helak olup 1 kurtulacaktır. Ya Resûlullah o fırka hangisidir diye sorulunca, “O cemaattir” diye cevap verdi.”³⁸

Nesefî mezheplerin tasnifini yaparken 73 fırka hadisini temel alır. İslam'dan sudur eden fırkaların yetmiş ikisini heva ehli, son bir fırkayı da kurtuluşa eren cemaat olarak tarif eder. Nesefî, 72 fırkayı oluşturan heva ehlinin ortak özelliklerini dört başlık altında toplamıştır. Bu özellikler şunlardır:

1. Hepsi bidat ehlidirler.
2. Cemaatten ayrılmışlar.

³⁸Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 59

3. Doğru yoldan sapmışlardır.

4. Yerleri cehennemdir.³⁹

72 iki fırkadan müteşekkil heva ehlinin özelliklerini ortaya koyduktan sonra heva ehlini önce altı ana gruba sonra da her ana grubu kendi içinde on iki alt fırkaya ayırmak sureti ile (6x12=72) yetmiş ikiye tamamlar. Kurtuluşa eren fırka olarak da cemaati gösterir.

Nesefî bu bölümde fırka ve akait kitaplarında pek rastlanmayan bir açıklamaya yer verir. Heva ehlini tasnif ederken Mürcie'yi de heva ehli içerisine alır. Ancak bu bölümde Mürcie'yi kurtuluşa eren 73. fırka (cemaat) olarak gösterir ve onlar hakkında çok övücü sözler söyler.

“Resûlullah (s.a.v)’in buyurduğu gibi bunlar 72 fırkadır. 73. Fırka ehli cemaattır. Mürciler; cemaatin ipine sımsıkı sarılıp fırka ve bid’atten sakınanlardır. Onların önderleri Resûlullah (s.a.v) ve sahabeleridir. Bölünmemişler ve kıyamete kadar da bölünmeyeceklerdir. Öncüleri âlimleridirler. İmamları Allah’ın kitabıdır. Bununla beraber Allah’ın desteği onlarıdır. Ve onlara muhalif olanlara Allah da karşıdır. Onlardan birisi bir memlekette bulunduğu zaman, o memleketin güvencesidir. Onlardan 40 kişi bulunduğu zaman Allah (c.c) o memleketi üstten ve alttan gelebilecek her türlü deprem ve tehditlere karşı muhafaza eder. Deccal gelinceye kadar, İslam düşmanları onlara galip gelmez.”

Nesefî'nin burada kast ettiği Mürcie hangi Mürcie'dir? Bilindiği gibi fırkalar yaptıkları iman tariflerine göre farklı şekillerde isimler almışlardır. Mürcie iman kavramını dil ile ikrar olarak ele almış ve büyük günah işleyeninin durumunu da ahirete tehir etmiştir. Nesefî'nin bulunduğu coğrafya'da yaygın olan Maturidî- Hanefî fırak geleneği de imanı, dilin ikrarı ve kalbin tasdiki olarak tarif eder. Ancak Hanefîler'e göre kalbin tasdiki görülemeyecek bir durum olduğundan insanlar arası ilişkilerde dilin ikrarı imanın tek belirleyicisidir. İşte Maturidî-Hanefî fırak geleneği imanın tanımında Mürcie ile benzer sözler söyledikleri için Mürcî olarak isimlendirilmişlerdir. Hatta Ebu Hanife ve talebelerine Küfe Mürciesi ya da fukuha Mürciesi adı verilmiştir.

Ayrıca fırkaların ilk teşekkülünü devrin siyasi şartları içinde ancak doğru anlayabiliriz. Zira fırkalar toplumdaki azade uzayda teşekkül eden yapılar değildir. Fırkanın oluşumunu sağlayan siyasi ve sosyal şartlar vardır, bunlar mutlaka dikkate alınmalıdır. Fırkaların ilk teşekkülü Siffin savaşı ve sonrasında oluşan siyasi şartlar ile

³⁹ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 60

yakından ilgilidir. İktidarı ele geçiren Ümeyye Oğulları hilafeti saltanata çevirmekle kalmadılar idarede Sünnetten ve raşit halifelerin doğru yolundan ayrıldılar. Korkusuzca günah işlemeye ve müttakilerin diliyle kötülenmeye başladılar. İşte bu noktada günah işleyenin dünyadaki ve ahiretteki durumu hakkında konuşmak saltanatı elinde bulunduran Emevî melikleri hakkında konuşmak demektir. Mürcie çekinmeden büyük günah işleyen Emevî idarecilerini zor durumda bırakmamak ya da kendisini zor durumda bırakmamak için amelin imandan bir cüz olmadığını ve imanın dil ile ikrardan ibaret olduğunu ileri sürdü. Bu tarife göre Emevî idarecilerin işledikleri günahlar onların Müslümanlık kimliklerine bir zarar vermiyordu. Ve günahları sebebiyle imanları tartışma alanının dışına çıkarılmış oluyordu.

Nesefî fırkaların tasnifini şu şekilde yapar: Ehvâ ehlinin ana grupları altı tane olup şunlardır:⁴⁰

I. Harûriyye

II. Rafizîler

III. Kaderiyye

IV. Cebriyye

V. Cehmiyye

VI. Murcie,

Bunlardan 72 fırka türemiştir. Her ana guruba dahil olan on iki alt fırkayı da şu şekilde sıralar:

I: Haruriler, azı hariç Hz. Ali tarafından yok edildiler. Haruriler'den türeyen fırkalar şunlardır: Ezarika, Halfiyye, İbâdîye, Tağlibiyye, Hazimiyye, Kuziye, Kesriyye, Şemrahiyye, Ahnesiyye, Muhakkemiyye, Mu'tezile, Meymuniyye.⁴¹

II: Rafizîler'den ise şunlar türemiştir:

1. Galeviyye, Emeriyye, Şia, İshakiyye, Navusiyye, İmamiyye, Zeydiyye, bassiye,

⁴⁰ Nesefi, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernard, s. 60

⁴¹

أما الحرورية، فمنهم: الأزرقية، والخلفية، والاباضية، والتغلبية، والحازمية، والكوزية، والكنزية، والشمراخية، والأخنسية، والمحكمة، والمعتزلية، والميمونية.

2. Tenasuhiyye, Raciyye, Leaniyye, Muterabbise⁴².

III: Kaderiyeden türeyen fırkalar şunlardır:

Ahmediyye, Seneviyye, Mu'tezile, Keysaniyye, Şeytaniye, Şerikiyye, Vehmiyye, Zeydiyye, Şeriyye, Nakise, Kasitiyye Nizamiye.⁴³

IV: Cebriyeden türeyen fırkalar şunlardır:

Muttariyye, İnfaliyye, Meiyye, Mefrugiyye, Neccariye, Menaniye, Kesbiyye, Sabikiye, Habiye, Havfiyye, Bekiriye, Hasbiye.⁴⁴

V. Cehmiyeden türeyen fırkalar şunlardır:

Muattila, Merisiye, Multezikiye, Varidiye, Zenadikiye, Harkiye, Mehlukiye, Elganiyye, Luginiyye, Vafikiyye, Kabriyye, Lafziye.⁴⁵

VI: Mürciye den türeyenler ise şunlardır:

1. Tarikiyye, Sabiyye, Raciyye, Şakiye, Bihesiyye, Müstesniyye, Haşeviyye, Ameliyye, Menkusiyye, Müşebbihe, seriye, Bidiyye.⁴⁶

II. İBADIYYE BÖLÜMÜNÜN İBADI KAYNAKLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

⁴² Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernard, s. 60

الغلوية ، والامرية ، والشيعية ، والاسحاقية ، والناوسية ، والأمامية ، والزيدية ،
والعباسية ، والتناسخية ، والرجعية ، واللاعنية ، والمتربصة .

⁴³ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernard, s. 60

الاحمدية ، والثنوية ، والمعزلة ، والكيسانية ، والشيطانية ، والشريكية ، والوهمية ،
والزيدية ^(١) ، والشربة ^(٢) ، والناكثة ، والقاسطية ، والنظامية .

⁴⁴ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernard, s. 60

المضطرية ، والانفالية ، والمعية ، والمفروغية ، والنجارية ، والمنانية ، والكسبية ،
والسابقية ، والحبية ، والحوفية ، والبكرية ، والحسبية .

⁴⁵ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernard, s. 60

المعطلة ، والمريسية ، والمترقية ، | والواردية ، والزنادقية ، والحرقيه ، والخلوقية ،
والغانية ، واللغرية ، والوافقية ، والتبرية ، واللغظية .

⁴⁶ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernard, s. 60

التاركية ^(١) ، والسابتية ^(٢) ، والراجية ، والشاكية ، والبيسية ، والمستثنية ، والحشوية ،
والعملية ، والمنقوصية ، والمشبهة ، والاثرية ، والبدعية .

Makalemizin asıl konusu Nesefî'nin İbâdiyye fırkasına nasıl baktığını anlamaktır. İbâdiyye fırkasını Haruriyye'nin fûruu olarak görmesi Hanefî- Maturidîve ve Eş'arî – Mu'tezilî yaklaşıma uygun düşmektedir. Çünkü her iki gelenek de İbâdiyye fırkasını Havâric'in bir alt fırkası olarak göstermektedir. Bu bölüm adlandırma, tasnif ve görüşleri açısından değerlendirilecektir.

a. Adlandırma

1. Haruriyye⁴⁷

Genelde sünnî kaynaklar İbâdiyye fırkasını Havâric'in alt fırkası (furu'u) olarak ele alırlar. İbâdî kaynaklar ise bu yaklaşımı asla kabul etmezler.⁴⁸ İbâdîler'e göre şayet İbâdiyye bir yere isnat edilecekse bu isnat noktası Muhakkime olmalıdır.⁴⁹ Nesefî, İbâdiyye fırkasını önce Haruriyye'nin bir alt fırkası olarak ele alır. Nesefî'nin bu yaklaşımı bir şartla diğer isnatlara göre daha doğru olabilir. Şayet Haruriyye olarak adlandırılan gruptan kasıt Muhakkime ise zaten İbâdîler onları selefleri olarak kabul ederler ve bunda bir sorun görmezler.⁵⁰

2. Havâric

Nesefî, İbâdiyye'nin de içinde bulunduğu fırkaları Haruriyye başlığı altında toplamakla birlikte bir paragraf sonra Haruriyye'den Havâric olarak bahsetmektedir. Yani Nesefî Haruriyye derken Muhakkime'yi değil Havâric'i kast etmektedir. Havâric ile Haruriyye kavramlarını özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım İbâdîler'in kendi kaynaklarında şiddetle karşı çıktıkları bir yaklaşımdır. İbâdî kaynaklara göre Havâric başlangıçta bilinen bir kavram değildi. Daha sonra Muhakkime ve onun halefi olan İbâdiyye fırkasını küçük düşürmek için Emevîler tarafından uydurulmuştur.⁵¹ Çünkü Havâric ile kast edilen Hz. Ali'ye karşı çıkmak ise Muaviye'nin başını çektiği Şam Ehli ve Ehl-i Cemel bu isme onlardan daha layıktır ve öncelik hakları vardır. Çünkü Hz. Ali'ye ilk önce karşı çıkanlar onlardır.

Sıffin Savaşında Hz. Ali tahkim kararını alınca daha sonra Muhakkime olarak anılacak olan bir grup Hz. Ali'yi tahkim kararından vaz geçirmeye çalışır ancak buna muvaffak olamayınca onu terk ederek Önce Harura⁵² adı verilen bir mevkie daha sonra

⁴⁷ Nesefî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, (thk.) Marie Bernand, s. 61

⁴⁸ Nâsır, *Menhec*, 87; A'veşt, *Ezvâu'l-İslâmiyye*, 53; Râşidî, *Nazârât*, 7-8; Râşidî, *Ebû Ubeyde*, 147, 148.

⁴⁹ Dercînî, *Tabakât*, II, 201-204.

⁵⁰ Muammer, *el-İbâziyyetü fî Mevkibi't-Tarih*, 33-35.

⁵¹ Eттаfeyyîş, *el-Fark Beyne'l-İbâziyye ve'l-Havâric*, 6.

⁵² En-Nesefî, Ebu Mutî' Mekhûl b. Fadl, *Kitâbu'r-Red ale'l- Bida' ve Ehli'l-Ehvâ*, thk. Bernard Annel, *İslam İslamlogiges*, 16, 1980, 62, el-Eş'arî, *Makalât*, 128, el-İrakî, 10.

da Nehrevan'a çekilirler. Kaynaklarda Muhakkime fırkası için Haruri adlandırması vardır. Ancak, Harurî ismi her hangi bir siyasi ya da itikadî görüşe karşılık gelmemektedir. Fırka isimlerinin bir coğrafyaya atfedilmesi bilinen bir durumdur. Misal Ebu Hanife gibi içtihadta akli temel alanların Küfe Ehli olarak bilinmesi ya da Ehl-i Naklin Medine'ye nispeti gibi. Harura, Hz. Ali'yi terk eden Muhakkime'nin kısa süre konaklayıp sonra da terk ettiği bir mevki olmanın dışında başka bir özelliğe sahip değildir. Misal Basra ve Küfe sosyo- kültürel yapısı ile Medine'den farklılaşan iki şehirdir. Bu sosyo- kültürel farklılık orada yetişen alimlere tesir etmiştir. Dolayısı ile Küfe'de yetişen bir alimin Küfe'ye nispeti bir düşünceye veya bir metodolojiye tekabül eder. Oysa Harura'nın Muhakkime üzerinde böyle bir tesiri söz konusu değildir. Belki de Hz. Ali'den ayrılan bu grubu ilk fırsatta adlandırmada kolaylık sağladığı için bu isim verilmiş olabilir.

3. İbâdiyye

İbâdîler Abdullah b. İbâd'a nispet edilmekte bir ayıp görmezler.⁵³ Fakat bu adlandırmanın siyasi olduğu kanaatini ileri sürerler. Fırkanın fikri müessisi İmam Cabir b. Zeyd (ra) olmasına rağmen egemen siyasetçiler fırkanın yayılmasından ve daha fazla itibar görmesinden korktukları için fırkayı ısrarla İbn İbâd'a nispet etmişlerdir. Nesefî, Haruri ve Haricî kavramlarında olduğu gibi İbâdiyye kavramının etimolojisi hakkında da her hangi bir malumat vermemektedir.

b. Tasnif:

Fırka tasniflerinde bilindiği gibi farklı yöntemler kullanılmıştır. Bunlar $6 \times 12 + 1 = 73$ Mürcîî tasnif geleneği; $24 \times 3 + 1 = 73$ İsmailî tasnif geleneği; $18 \times 4 + 1 = 73$ Hadis Taraftarları tasnif geleneği; $14 + 15 + 16 + 27 + 1 = 73$ Kalhâtî'nin *el-Keşf ve'l-Beyan* adlı eserinde kullandığı İbâdî tasnif geleneğidir. Nesefî $6 \times 12 + 1 = 73$ Mürcîî tasnif geleneğini kullanmıştır. Haruriyye fırkasını diğer ana fırkalarda yaptığı gibi on iki fırka olarak zikreder: Ezarika, Halfiyye, İbâdiyye, Tağlibiyye, Hazimiyye, Kuziye, Kesriyye, Şemrahiyye, Ahnesiyye, Muhakkemiye, Mu'tezile Meymuniyye. Görüldüğü gibi İbâdiyye fırkasına üçüncü sırada yer veren müellif İbâdiyye ile Ezârîka'yı aynı başlık altında tasnif eder. Oysa İbâdîler, Ezarika ile senelerce savaşmışlardır.⁵⁴ Ezârîka, İbâdîler'i aşağılamak için onlara "kaade" adını vermiştir. Ezarika tenzil ve tevil ayrımı

⁵³ Abdulhalîm, *el-İbâziyye*, 12-14; Râşidî, *Ebû Ubeyde*, 147, 148.

⁵⁴ Halîlî, Ahmet b. Hamad b. Süleyman, *Mezhep Taassubundan Uzaklaşmak* (trc. Mezhep Taassubuna İbazi bir bakış,) Önsöz, s. 13.

yapmaksızın kendisine muhalif olan herkesi kâfir ve müşrik ilan etmiştir.⁵⁵ Siyasi şartlara bakmaksızın dahilde şiddeti ve isyanı vacip kılmıştır. İbâdiyye'nin Havâric başlığı altında ele alınması tüm sünni kaynaklarda görülen ortak bir tavidir. İbâdî kaynaklar açısından tasnifte görülen sorunlar özetle şu şekilde sıralanabilir:

- İbâdiyye'nin Havâric başlığı altında ele alınması,
- İbâdiyye'nin, Ezarika ile aynı fırka topluluğu içinde gösterilmesi,
- Haruriyye başlığı altında onuncu sırada Muhakkimiyye adını zikredilmesi; Muhakkime sınıfın savaşında Hz. Ali'nin Tahkim kararında ısrar etmesi sonucu "la hükme illa lillah" diyerek ondan ayrılan önce Harura'ya ardından da Nehrevân'a giden topluluktur. Dolayısı ile Haruriyye ile Muhakkime farklı bir topluluk değil aynı topluluktur.
- Mu'tezile hem Huririyye ana başlığı altında on birinci sırada ele alınmış hem de Kaderiyye içerisinde üçüncü sırada kaydedilmiştir.
- Ayrıca Mürcie hem bidat bir fırka olarak zikredilmiş hem de kurtuluşa eren fırka olarak Ehl-i Cemaat ve'l-Mürçiîn olarak tanıtılmıştır.

c. Görüşler:

Nesefî kitabında hem Haruriyye hem de İbâdiyye başlıkları altında İbâdiyye fırkasını bağlayıcı sözler söylemiştir. Bu sebeple bu bölüm tarafımızdan iki başlık altında incelenecektir. Önce Hururiyye daha sonra da İbâdiyye başlıkları değerlendirilecektir. Nesefî, Haruriyye⁵⁶ fırkalarının ortak görüşlerini şu şekilde sıralar: Ebu Mutî' der ki: Harûriyye fırkasının temeli ve iddialarının aslı şudur:

1. Hz Ali'yi küfür ile itham ettiler.
2. Ondan teberrî ettiler ve insanları da onu tekfir etmeye davet ettiler.
3. Öyle ki O'na karşı buğz etmede haddi aştılar. Ve şöyle diyorlardı. "İman söz ve amelden oluşmaktadır. Hz. Ali amel konusunda taksirat yapmıştır. İman ise taksiratı affetmez. Ondan dolayı Hz. Ali'yi tekfir etmişiz"⁵⁷

⁵⁵ İvaz, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâziyye*, 84 -95.

⁵⁶ Haruriyye ile Muhakkime'yi kast ettiğini sanmaktayız

⁵⁷ Nesefî, age, s. 62

Nesefî bu görüşlere karşı Cemaat ehlinin görüşleri olarak şu görüşler ile savunma yapar: "... İman tasdik etmek kalp ile tanımadır. Hz. Ali, Allah'ı ikrar etmede taksirat yapmamıştır. Bu konuda ihtilaf yoktur. Ümmet bu görüştedir. Fakat onun yaptığı bazı şeyler ihtilaf konusu idi. Bundan dolayı onu temiz bir mümin olarak isimlendirdik."

İbâdîler Muhakkime'yi selefleri olarak kabul ederler ve Hz. Ali konusunda Muhakkime'nin görüşlerini onaylarlar. Fakat burada izaha muhtaç bazı kısımlar vardır. Haruriyye Hz. Ali'yi terk etmiştir. Nehrevân'a çekilmeleri bu teberriyi göstermektedir. Ancak bu ayrılık Hz. Ali'yi kâfir ya da müşrik olarak görmeleri sebebiyle değildir. Hz. Ali'nin hakeme gitmekle ümmetin kendisine verdiği emanete sahip çıkamadığını ve imametin düştüğünü ileri sürmüşlerdir. Ayrıca tahkim konusunda Allah'ın emri ile amel etmek varken işi iki hakeme bırakmasını hatalı bulmuşlar ve tövbeye davet etmişlerdir.

İbâdiyye başlığı Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Nesefî, İbâdiyye fırkasına ayırdığı bölümde İbâdiyye fırkasını tanıtmak yerine neredeyse tanınmaz hale getirmiştir. İbâdiyye'nin teşekkürüne ve siyasi görüşlerine hiç yer verilmediği gibi itikadi görüşlerinden sadece iman anlayışı hakkında iki satır bilgi verilmiş sonra da çok ağır eleştirilerde bulunmuştur. Nesefî İbâdî iman anlayışına bağlı olarak aşağıdaki bilgileri vermektedir.

- İbâdîler'e göre iman, tasdik, ikrar ve amelden oluşmaktadır.
- İbâdîler, kible ehlinden İbâdî olmayanların ve kendilerini sevmeyenlerin mümin olduklarına şahitlik etmezler,
- İbâdîler kendilerinden olmayanları Allah ve rasulüne iman ettikleri için tekfir etmezler ancak onların münafık olduklarını iddia ederler.⁵⁸

İbâdî kaynaklara bakıldığında bu konuda İbâdiyye'nin görüşleri oldukça açıktır. Onlara göre iman sadece söz ya da amel değil tasdik, ikrar ve amelin toplamıdır. Ehl-i Kiblede büyük günah işleyen kimseler **nimet küfrü** içindedir. Buradaki küfür inkar anlamında değil Allah'ın lütfettiği nimetlere nankörlük (fisk) yapmak anlamındadır.⁵⁹ Bu sebeple nimet küfrü içerisinde olanlar ölmeden önce tövbe etmeleri halinde cennete gitme imkânına sahiptirler. Günahkâr müminlerin münafık olduklarını iddia eden tabiunun büyüklerinden Hasan Basri'dir. İbâdîler büyük günah işleyen müminler

⁵⁸ Nesefî, s. 62

⁵⁹ Hınâî, Sultân b. Saîd, *el-İmâm Muhammed b. Mahbûb er-Rahîlî*, 227-229.

konusunda şunu söyler: asr-ı saadette Allah Resulü günah işleyen hiçbir mümine kâfir muamelesi yapmamıştır. Hatta İmam Cabir b. Zeyd, günah işlemekle itham ettiği Emevî valilerinin arkasında Cuma namazı kılmıştır.

Neseffî, Zühri ve diğer imamlara göre İbâdîler'in kendilerinden olmayanlardan teberri etmelerini bidat ve irca olduğunu ileri sürmektedir. Yine Mesleme b. Kehl'in görüşlerine dayanarak tevella, teberra ve irca fikirlerinin bidat olduğunu söyler. İbâdîler tevella ve teberrayı kullanmışlardır.⁶⁰ Ancak bu kavramlar tümüyle siyasi ve İbâdî toplumun öncelikle güvenlikleri ile ilgili kavramlardır. Çünkü siyasi iktidarların onlara karşı aşırı husumeti açtı ve İbâdî topluluğun her an yok edilme tehlikesi vardı. Bu sebeple onlar da dostlarını ve düşmanlarını iyi bilmek ona göre davranmak zorundaydılar. Yani tevellâ ve teberrâ mal, can ve inanç hürriyetinin olmadığı durumlarda müminlerin kendilerini korumaları için bir zorunluluktur.

Neseffî, bu bölümün sonunda Katede'ye dayanarak İbâdîleri "ümmetin Mecusileri" olarak değerlendirmiştir.⁶¹ Neseffî tarifi mümkün olmayan bir çelişki içerisine düşmektedir. Zira bir taraftan İbâdîleri kendilerinden olmayanlardan teberri etmekle suçluyor diğer yandan kendisi İbâdîleri bidat ehli olarak suçluyor ve insanları onlardan teberri etmeye teşvik ediyor. Bu durumda İbâdîler'in, can ve mal güvenliklerini korumak için yaptıkları tebberrâ bidat oluyor Neseffî'nin insanları onlardan beri olmaya davet etmesi sünnet oluyor. Burada izahı güç bir çelişki vardır.

Mezhepler tarihi kaynaklarının en belirgin özelliklerinden birisi tarafgir olmalarıdır. Neseffî Haruriyye'nin görüşlerini anlattığı bölümde bu tarafgiriği düşmanlık seviyesine taşımıştır. Dinin aslında ortak görüşe sahip olan yani tenzilde aynı ama tevilde farklı görüşlere sahip olan grupları birbirine yaklaştıracığı yerde açık bir şekilde birbirinden uzaklaştırmaya ve düşman olmaya çağırılmaktadır. Görüşlerine meşruiyet kazandırmak için de hadisleri ve sahabe kavillerini araç olarak kullanmaktadır. Misal:

1. Ka'bul-Ahbâr'dan şöyle rivayet edilmektedir: "Şehit kişi için iki nur vardır. Haricîlerin şehit ettikleri için on nur vardır. Cehennem yedi kapısı vardır birisi Haruriler içindir."⁶²
2. İbn Abbâs Şa'bî'nin şöyle söylediğini rivayet etmektedir: "Bilmediğin şey konusunda ümitli ol ama Mürciler'den olma; Ehl-i beyti sev, ama Şiî olma; De ki

⁶⁰ En-Nami, Halife *ed-Dirâsât*, s. 239-245

⁶¹ Neseffî, s. 70

⁶² Neseffî, *Kitâbu'r-Red la Ehli'l-Bida' ve'l-Ehvâi*, s. 62

muhakkak Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder ama Kaderi olma; Emri maruf nehyi münker yap ama Harûrîler'den olma.”⁶³

3. Beni sevad'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. Ali'nin şöyle dediğini işittim “Bazı insanlar bana buğz ederler. Allah benden buğz etmelerinden dolayı onları ateşe koyar.”
4. Enes b. Malik Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemektedir: “Ümmetinden iki gurup vardır ki onların şefaatten payları yoktur. Onlarda Haruriyye ve Kaderiyedir.”⁶⁴

Sonuç

Ebû Mutî' Mekhûl en-Nesefî'nin *Kitâbu'r-Red alâ'l Bida' ve Ehli'l-Ehvâ* adlı eseri Hanefî- Maturidîfirka geleneğinin ilk kaynakları arasında yer almaktadır. Hanefî- Maturidîfirka geleneğinin İbâdiyye fırkasına bakışını anlamak açısından önemli bir kaynak sayılabilir. Eserin İbâdîlik açısından değerlendirdiğimizde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

“Bidat” ve “cumhur” kavramlarının kullanımı: Bidat, din adına sonradan uydurulan söz ve davranışlar iken Nesefî bidat fırkalarını yetmiş ikiye tamamlamak için kendisi gibi düşünmeyen grupları bidat ehli olarak göstermiştir. Ayrıca yetmiş iki sayısını elde etmek için fırka içerisinde farklı düşünen kişileri de ayrı bir fırka gibi göstermiştir. Nesefî'nin asıl amacı bidata karşı bir düşünce oluşturmak değil bidat ehli olarak isimlendirdiği kimseleri dışlamaktır. Cumhur kavramı ilmi açıdan doğrudan birleşenleri değil siyasi birlikteliği ifade etmektedir. Siyasetin icraatları doğru da olabilir yanlış da. Siyasetçilerin ismet sıfatı yoktur daima hataya açık kimselerdir. Bu bakımdan bir toplumda bazı insanlar siyasetçilerin görüşlerini beğenmeyebilir. Siyasetçiye muhalefet etmek dine muhalefet etmek değildir.

İslam dini Müslümanlar her fırsatta birlik ve beraberliğe davet ettiği halde fırak yazarlarının farklı görüşlerden yola çıkarak Müslümanları parça parça göstermeleri ve aralarına yıkılmayan duvarlar örmeleri doğru bir yaklaşım olamaz. Nesefî'nin Haruriyye üzerinden İbâdîler hakkında ileri sürdüğü uydurma hadisler, sahabe kavilleri ümmeti ayırttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

⁶³ Nesefî, s. 63

⁶⁴ Nesefî, s. 63

Nesefî'nin zikrettiği fırkalar fırka tarifine uygun değildir. Bir fırka içerisinde farklı düşünen kişileri de ayrı bir fırka olarak göstermiştir. Amacı şekilsel olarak yetmiş iki rakamını elde etmektir.

Nesefî, İbâdî tarihinde bilinmeyen fırkalara yer vermiştir. Belli ki kendi döneminde yazılan İbâdî kaynaklara müracaat etmediği anlaşılmaktadır.

Fırkaların akibeti hakkında konuşurken öylesine kendisinden emindir ki sanki Cebrail (as) cehennemliklerin listesini ona vermiştir.

Bidat ehli hakkında zikrettiği delillerin İslam'a uygunluğunu gerek senet gerekse metin açısından tahkik etmediği anlaşılmaktadır. Çünkü çoğu deliller İslam'ın temel prensibine aykırıdır.

Fırka kaynaklarının temel görevi fırkaların nasıl teşekkül ettiklerini ortaya koymaktır. Nesefî İbâdiyye'nin teşekkülü, önemli liderleri ve görüşleri hakkında yeterli bilgi vermemektedir.

Nesefî'nin İbâdiyye ve üst başlık olarak Muhakkimeyi ele alış biçimi Eş'arî - Mu'tezilî gelenekten gelen Eş'arî, Bağdadî ve Şehrstanî'den farklı değildir.

Kaynakça

Abdulhalîm, Receb, *el-İbâdiyye fî Mısr ve'l-Magrib ve Alâkâtuhum İbâdiyye Uman ve'l-Basra*, Maskat, 1990/ 1410.

Barthold, Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1981

Brockelmann, Carl, *Tarihu'l-Edebî'l-Arabî*, çev.: Mahmud Fehmî Hicâzî, Mısır 1995, IV/ 288.

El Cabirî, *Bu'du'l-Hadarî*, İbadi shamile.

Dercînî, Şeyh Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd, 670/1271, *Tabakât*, (thk. İbrahim Tallay), I, II, Beyrut, 1974.

Eş'arî, Ali b. İsmâîl (324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-Musallîn*, I, II, (Neşr. H. Ritter), İstanbul, 1929, *-Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-Musallîn*, I, II, (thk. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1990.

Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf, (1237-1332/1821-1914), *el-Fark Beyne'l-İbâziye ve'l-Havâric*, Uman, 1993.

Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, "Önsöz" Ankara 1991, s. XXII-XXIII.

Halîfât, İvaz, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâdiyye*, Amman, 1987.

El- Halilî, Ahmed *el- Hakku'ddami'*, İbadi Shamile;

- El-Halili**, Ahmet b. Hamad b. Süleyman, *Mezhep Taassubu* (trc. Orhan ATEŞ, Mezhep Taassubuna İbazi bir bakış,) Önsöz.
- Harusî Saîd**, *Akidetu'l-İslam*, İbadi shamile.
- Hinâî**, Sultân b. Saîd, *el-İmâm Muhammed b. Mahbûb er-Rahîlî*, Uman, Maskat, 2006,
- Irakî**, Ebû Muhammed Osman b. Abdullah b. el-Hasan el Hanefî, *el-Fırakı'l-Müfterika beyne Ehli'z-Zeyğ ve'z-Zenadika*, yy, trz.
- İzol**, Ahmet, *Ebu Mutî En-Nesefî'nin Kitabu'r-Redd Ale'l-Bida' Adlı Eserinin Tercüme Ve Tahlili*, Harran Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, ŞANLIURFA 2011
- El-Kureşi**, Muhyiddin Ebu Muhammed, *el-Cevahir el-Mudie fi Tabakati'l-Hanefiyye*, Haydarabad 1322.
- Kutlu**, Sönmez, *İslam mezhepleri Tarihine Giriş*, İstanbul 2008.
- Kutlu**, Sönmez, Türklerin İslamlaşma Sürecinde Müecie ve tesirleri, Ankara 2000,
- Lewinstein**, "Doğu Hanefî Fırak Geleneği Üzerine Mülâhazalar" adıyla Türkçe'ye çevirdi (İmam Maturidîve Maturidilik, ed. Sönmez Kutlu, Ankara 2003 içinde, s.89-118)
- Minorsky**, V., "Nahşeb", İ:A, İstanbul 1988, c.IX,
- Muammer**, Ali Yahya, *el-İbâdiyye fi Mevkibi't-Tarihî*, Mektebetü'l-İstikame, 1989/1410.
- Nami**, A.K. Halife *ed-Dirâsât, Studies in İbadhism, (Al-İbadhiyah)*, Cambridge, 1971,
- Nâsır**, Muhammed Salih, *Menhecu'd- Da'veti İnde'l-İbâdiyyeti*, 2002/1423, Maskat.
- Nesefî**, Ebu Mutî' Mekhûl b. Fadl, *Kitabu'r-Red ale'l- Bida' ve Ehli'l-Ehvâ*, thk. **Bernard Annels** *İslam İslamlogiges*, XVI, 1980.
- Râşidî**, Mubârek b. Abdullah b. Hâmid, *Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme et-Temîmî*, Uman, 1992.
- Üzüm**, İlyas, "Ebu Mutî Mekhûl en-Nesefî", *DİA*. İstanbul 2006.
- Van, Ess**, Josef, Ugenutzte Texte Zur Karrâmîyâ: Eine Materialsammlung Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaftın phil-hist, KI 1980
- Yaran**, Rahmi, İslam Ansiklopedisi (DİB), cilt: VI.
- Zehebî**, Ebu Abdillâh Şemsüddin, *Siyeru alami'n-nübela*, Beyrut 1985.